

ARTUKOĞULLARI BEYLİĞİ'NİN DİYARBAKIR'DA İNŞA ETTİĞİ CAMİ VE MESCİTLER

Muhammet ARSLAN*

1071 yılında Sultan Alparslan'ın Bizans'a karşı elde ettiği büyük zafer sonucunda Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynayan Artukoğulları Beyliği, Sultan Alparslan'ın kumandanlarından Artuk Bey'in oğulları tarafından kurulmuştur. 1102-1409 yılları arasında Diyarbakır ve Mardin dolaylarında yaşamışlardır. Hısnıkeyfâ (Hasankeyf), Mardin ve Harput Artukluları olmak üzere üç kolda hüküm sürmüşlerdir (Sevim, 1962; Turan, 1973; Usta 2002). Mardin ve Diyarbakır çevrelerinde hüküm sürerek Beyliğin en uzun süre varlığını sürdüren Mardin Kolu ise Artuk Bey'in oğlu ve Sökmen'in kardeşi olan Necmeddin İlgazi tarafından kurulmuştur (Artuk, 1944; Kâtip Ferdî, 2006; Sevim, 1962).

1102-1409 yılları arasında oldukça etkin bir konumda, hem de Haçlı ordularıyla sürekli mücadele halinde hüküm süren Artuklu Beyliği, devlet anlayışı olarak eski Türk geleneğine sadık kalmış ve Selçukluların devlet geleneklerini aynen benimsemişlerdir. Ekonomik olarak ağır ve uzun savaş yıllarına rağmen oldukça rahat olan Artuklular, ekonomik rahatlığı halkına da yansıtmış ve böylelikle dönemin en az vergi ödeyen halklarından olmuşlardır (Alptekin, 1991).

Artukluların kendilerini gösterdikleri başka bir alan ise hiç şüphesiz sanattır. Özellikle mimari alanda Türk-İslâm mimarisine öncüllük edebilecek çok sayıda örnekler verilmiştir (Altun, 1991). Bu dönemde inşa edilen cami, mescit, medrese, çeşme, hamam ve köprü gibi anıtsal yapılarla özgün bir Artuklu mimarisi üretilmiş, özellikle mimarlık alanında iklim ve coğrafya gibi özel koşullarla bütünleşmiş kendine has bir plan ve mimari anlayış ortaya konmuştur. Diyarbakır ise bu özel mimarlık ürünlerinin sergilendiği önemli Artuklu kentlerinden biri olmuştur. Silvan, Çermik, Lice ve Hani gibi ilçelerde inşa edilen ulu camiler hem plan düzenleri hem de mimari formları ile benzer anlayışın ürünüdürler.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, muhammetarslan25@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-5964-7007

KAYNAKLAR

- Alptekin, C. (1991). Artuklular. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, III, 415-418.
- Altun, A. (1978). Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altun, A. (1991). Artuklular (Artuklu Sanatı). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, III, 418-419.
- Arslan, M. (2017). Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme), (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artuk, İ. (1944). Mardin Artukoğulları Tarihi. Gençler Kitabevi.
- Bayhan, A. A. (2004). Diyarbakır ve Çevresindeki Eyyubi Eserlerinden Örnekler. 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu 20-22 Mayıs 2004 Bildiriler, 285-323.
- Beysanoğlu, Ş. (1998). Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakır Tarihi Başlangıçtan Akkoyunlular'a Kadar. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.
- Çetin, Y. (2008). Silvan Ulu Camii'nin Plan Bakımından Bir Değerlendirmesi ve Anadolu Türk Cami Mimarisine Katkıları. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXX, 21-40.
- Çevik, A. (2002). XI-XIII. Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Denkbalbant, A. (2012). Ulucami (Silvan Ulucamii). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXXII, 114-115.
- Durukan, A. (1992). Ortaçağ Türk Mimarisinde Restorasyon Çalışmaları. IX. Vakıf Haftası Kitabı, 197-212.
- Gabriel, A. (1933). Mardin ve Diyarbekir Vilâyetlerinde İcra Olunmuş Bir Arkeologya Seyahati Hakkında Rapor. Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, I, 134-149.
- İbn Şeddâd, A'lak ul-hafıra, British Museum, No: 2334.
- İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yûsuf b. Ali b. El-Ezrak el-Fâriki. (1959). Târîhu Meyyâfârikın ve Âmid. Çeviren: Bedevî Abdüllâtîf Avad.
- Kâtip Ferdî. (2006). Mardin Artuklu Melikleri Tarihi, Neşr. Ali Emirî. Haz. Y. Metin Yardımcı, Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş.
- Kayhan, H. (2008). Fahredin Kara Arslan Devri Artuklu Tarihi. Belleten, LXXII/263, 53-72.
- Kızıoğlu, M. F. (1956). Çermik Kasabası Üzerine Notlar. Kara Amid, I, 266-281.
- Kızıoğlu, M. F. (1960). Atak'ta Artuklu Vali Melik Adil'in Minare Kitabesi ve Atak/Lice Ocaklı Beyleri Zırkileri, Lice Kitabeleri. Kara Amid, 2-4, 370-375.
- Konyar, B. (1936). Diyarbekir Yıllığı, III. Ulus Basımevi.
- Kuban, D. (2008). Fiziksel Çevrenin Öğeleri/Silvan Ulucamisi. Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Editör: Doğan Kuban, 100-112.
- Nasır-ı Hüsrev. (1950). Sefername. Çeviren: Abdülvehhab Terzi.
- Sevim, A. (1962). Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri. Belleten, XXVI/101, 121-146.
- Sevim, A. (1962). Artukoğlu İlgazi. Belleten, XXVI/104, 649-691.
- Sözen, M. (1971). Diyarbakır'da Türk Mimarisi. Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını.
- Taşgın, A. (2004). Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nde Atak Tarihine Ait Bir Belge. 1. Uluslararası Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu 20-22 Mayıs 2004 Bildiriler, 407-409.
- Tuncer, O. C. (1978). Anadolu'nun İlk Dört Selçuklu Kumandanı ve Yaptırdığı Yapıların Özellikleri. Vakıflar Dergisi, XII, 137-162.
- Turan, O. (1973). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. Turan Neşriyat Yurdu.
- Usta, A. (2002). Artuklular. Türkler, VI, 810-831.
- Ünal, R. H. (1975). Diyarbakır İli'ndeki Bazı Türk-İslâm Anıtları Üzerine Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, İ.-Erdal, Z.-Koç, E. (2012). Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması-2010. 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, III, 341-371.